

II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Olayı Arasında Toplumsal Karşıtlığın Oluşumu

Formation of Social Opposition Between the Proclamation of the Second Constitutional Monarchy and the March 31 Incident

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:
Corresponding author:

Yusuf Sabri Şimşek

İstanbul Medeniyet Üniversitesi
yusufsabrisimsek87@gmail.com

Başvuru / Submitted:
12 Şubat 2024

Kabul / Accepted:
13 Nisan 2024

DOI: [10.21021/osmed.1435913](https://doi.org/10.21021/osmed.1435913)

Atıf / Citation:

Şimşek, Y. S. "II. Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart Olayı Arasında Toplumsal Karşıtlığın Oluşumu", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 22 (2024): 23-37.

Benzerlik / Similarity: 14

Öz

II. Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart Olayı arasındaki sürede birçok toplumsal olay meydana gelmiştir. Bu olaylar ilgili literatürde 31 Mart Olayı'nın hazırlayıcıları olduğu şeklinde sunulmuştur. Bu literatürün eksik bıraktığı noktalardan biri ise meşrutiyet karşıtlığının oluşumunda toplumsal olayların ve grupların muhalefeti ve bu muhalefetin oluşumudur. Çalışmamızda, dönemin toplumsal olaylarıyla sonuçlanan karşıtlığına neyin sebep olduğu anlamaya çalışıldı. Toplumsal gruplar ve karşıtlıklarının kökenleri incelendi. II. Abdülhamid döneminde şekillenmiş siyaset ve toplum ilişkilerinin, meşrutiyet döneminde geçirdiği değişiklikler üzerinden toplumsal karşıtlık ele alındı. Muhalif toplumsal grupların basındaki faaliyetleri incelendi. Toplumsal çatışmayı doğuran sebeplerin neler olduğunu ve hangi mekanlarda çatışma ihtimalinin yükseldiği ele alındı. Birçok toplumsal grubun süreç içerisinde farklı sebeplerle karşıt hale geldiği ve bunun çoğu grupta meşrutiyet karşıtlığı olarak ortaya çıkmadığı anlaşıldı. Türkiye siyasal ve toplumsal hayatı üzerinde uzun soluklu etkileri olan dönemin olaylarının, ilerililik-gericilik ikileminin düğüm noktası olduğu tespit edildi. Bugüne miras kalan birçok kavramın ve toplumsal gruplar arası karşıtlığın kökenleri, modern siyasal ortamda oluşan karşıtlık üzerinden anlamaya çalışıldı. Nitel çalışma yöntemi kullanarak hazırladığımız çalışmamızda arşiv kaynakları ve dönemin gazetelerinden faydalanıldı.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Kitle Hareketleri, Karşıtlık, Çatışma.

Abstract

Numerous social events took place between the declaration of the Second Constitutional Monarchy and the March 31 Incident. These events have been portrayed in the literature as precursors to the March 31 Incident. However, one aspect that the literature fails to address is the role of social events and groups in the formation of anti-constitutional sentiment and the development of this opposition. This study aims to understand the underlying factors that led to the opposition manifested through the social events of the period. It examines the origins of social groups and their conflicts, exploring how the political and societal relationships shaped during the reign of Abdulhamid II underwent changes during the constitutional monarchy era. The study delves into the activities of oppositional social groups within the press and discusses the causes of social conflict and the environments in which the likelihood of conflict escalated. It becomes apparent that various social groups became opposing forces for different reasons, and anti-constitutionalism was not the primary driver for most groups. The research identifies the events of this period as a critical juncture in the dichotomy between progressivism and reactionism, leaving a lasting impact on Turkey's political and social landscape. Additionally, it seeks to unravel the origins of many concepts inherited to this day and the opposition between social groups through the lens of contemporary political opposition. Drawing on archival sources and newspapers from the era, this qualitative study sheds light on the subject.

Keywords: Second Constitutional Monarchy, Mass Movements, Opposition, Conflict.

Giriş

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Osmanlı Devleti'nin yönetiminde bir boşluk meydana gelmiştir. Bu boşluğun sebebi devlet gücünün hangi legal güç tarafından yönetileceği sorunundan kaynaklanmıştır. Bu legal güçlerin bir tarafında 19. yüzyılın sonlarından itibaren iktidarını güçlendirmiş ve devlet yönetimini Yıldız Sarayı'nda toplamış olan II. Abdülhamid ve sultan imgesi, diğer tarafında ise II. Meşrutiyet'in ilanı öncesi ve sonrasında yaşanan olaylarla varlığını ve askeriyedeki gücünü iyiden iyiye belli eden İttihad ve Terakki Cemiyeti konumlanmıştı. Meşrutiyetin ilanından sonra anayasa(Kanûn-i Esâsî) tekrar yürürlüğe girmiştir.¹ Ne var ki nâzırların ve sadrazamın oluşturduğu kabinelerin farklı sebeplerle istifaları veya Meclis-i Mebusanda güvenoyu alamaması sonucunda iktidarın temsili bir türlü netleşmemiştir. Bu ve daha birçok sebeple farklı toplumsal kesimlerde meydana gelen karşıtlık, bazen meşrutiyet bazen ise İttihad ve Terakki karşıtlığı şeklinde görünürlük kazanmıştır. Asıl tartışmalar ise 31 Mart Olayı etrafında meydana gelmiştir. Bu olay esnasında yaşananlar ve olayın bitişinden sonraki Divan-ı Harb-i Örfi yargılamalarında ileri – geri, medeni – mürteci² gibi kavramların daha bir görünür hale gelmesi, olayın bir rejim değişikliği talebini yansıttığı ve dolayısıyla modern anlamda bir irtica hareketi olduğu anlatısını güçlendirmiştir.³ Çalışmamızın da odaklandığı bir başka nokta ise 31 Mart Olayı'ndan önce farklı toplumsal kesimlerin eylemlerinin veya huzursuzluklarının da doğrudan 31 Mart Olayı ile ilişkilendirilmesidir. Bu anlatı II. Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart Olayı arasında meydana gelen birbirinden farklı toplumsal olayları amaçsal bir yaklaşımla birleştirmekte ve olayın öncülleri olarak kabul etmektedir.⁴ Bu anlatı zaman zaman Lale Devri'yle başladığı iddia edilen bir modernleşme anlatısının karşısına çıkartılan Patrona Halil İsyanı veya III. Selim dönemi reformlarına bir tepkiyi ve gericiliği ifade ettiği düşünülen Kabakçı Mustafa İsyanı'yla türdeş görülmüştür. Diğer bazı anlatılarda olay, doğrudan irtica ile özdeşleştirilip, olaydan önceki bazı gelişmelerin *isyani örgütlenme* faaliyetleri olduğu iddia edilmiştir.⁵

31 Mart Olayı'nı, süreklilik kazandığı varsayılan olayların bir parçası olarak gören anlatılar da vardır. Bunlardan bazıları Fatih Sultan Mehmet dönemindeki *Buçuk Tepe* olayını örnek verirken, diğerleri Yavuz Sultan Selim'in babası II. Bayezid'e baş kaldırmasını, Genç Osman'ın katledilmesini, Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesini ve yine *Patrona Halil* ve *Kabakçı Mustafa* isyanlarını örnek göstermektedirler. Bu iddialara göre saydığımız bu olaylar bir devamlılık içerisinde iktidara müdahalenin farklı görünümünü sergilemektedirler.⁶ Anlatıların pek çoğu II. Abdülhamid iktidarına karşı kalkışma niteliğindeki *Çırağan Olayı* ve Skalyeri-Aziz Bey komitesinin başarısız girişimlerini saydıktan sonra, ülkeyi istibdat rejiminden kurtarmak isteyen Jön

¹ *İkdam*, no.5078, 24 Temmuz 1908, 1.

² 31 Mart Olayı, sonrası dönemin siyasetini ve kültürel yatkınlıklarını etkilemesinin yanında, uzun yıllar siyasi bir referans noktası olarak kullanılmıştır. Soner Tursun, "II. Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart olayı" (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2013), 3-7.

³ Mürteci kavramı sadece İTC'ye yakın basında değil, İslami-dini hassasiyetleri yüksek olan basın içerisinde de kullanılmaktaydı. Kavramın 31 Mart Olayı öncesindeki görüntüsü "dini" bir anlam ifade etmekten öte; bir siyasi durum ya da önceki monarşi/saltanat rejimini ifade etmek için kullanılıyordu. Dönemin irtica kavramını anlamak için Firzovik öğretmeni Hasan Efendi hakkındaki rapora için Bkz. BOA, *TFR.I.A.S.*, 72/7144 (H-19-07-1327).

⁴ Mustafa Ünal, "Volkan ve Mecmua-i Ebu'z-Ziya Dergilerindeki Yahudilik ve Masonlukla İlgili Yazıların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi" (Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII, Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu Basılı Bildiri, Ankara, 2012).

⁵ Necdet Aysal, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", *Atatürk Yolu Dergisi* 10, sy 37 (01 Temmuz 2006): 15-53, https://doi.org/10.1501/Tite_00000000064.

⁶ Soner Tursun, "II. Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart olayı", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2013), 2-5.

Türkler anlatısına yönelerek, II. Meşrutiyet'in ilanına sebep olan süreçte yaşanan şiddet olaylarının haklılığı üzerine bir anlatı geliştirmiştir. Bu hakim anlatının doğru veya yanlışlığı bir yana, II. Meşrutiyet ve 31 Mart Olayı arasındaki farklı olaylar üzerinde baskı unsuru oluşturmaktadır. Bu dönemde gazeteler, hamallar, aşiretler, talebeler, cemiyetler gibi farklı toplumsal kesimlerin, yapıların ya da meslek gruplarının, meşrutiyetin ilanının sağlamış olduğu özgürlük ortamındaki farklı türde eylemleri, yukarıda bahsi geçen anlatı tarafından *isyani hazırlayan unsurlar* şeklinde tanımlanma eğilimi göstermiştir.⁷ Bahsi geçen dönemde hükümetin kurulması sorunu, güvenoyu problemleri, seçim demokrasisinde yaşanan aksaklıklar, toplumsal temsil sorunu, devletin çok dilli, ırklı, dinli ve renkli insan yapısı düşünüldüğünde, 31 Mart Olayı öncesinde yaşanan toplumsal olayların meşrutiyet karşıtlığı dışında bir takım gerekçelere dayandığı hesaba katılmalıdır.

Çalışmamızın zaman sınırlarını II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 24 Temmuz 1908 ve 31 Mart Olayı'nın başlangıç tarihi olan 13 Nisan 1909 aralığı olarak belirledik.⁸ Belirtilen dönem aralığında karşıtlığın toplumsal kesimlerde hangi şekillerde ve kime karşı görünürlük kazandığını inceleyeceğiz.

1. Meşrutiyet Karşıtlığının Oluşumu

II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren ilk iki aylık süreç, sonrasında meydana gelen olaylar düşünüldüğünde toplumsal anlamda sakin geçmiştir. Buna karşın iktidarın paylaşımına dair İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Sultan II. Abdülhamid'i temsil eden iktidar çevresi arasında tartışmalar yaşanmış ve bu basına da bir şekilde yansımıştır.⁹ İki aylık süreçten sonra ise hem seçimlerin yapılamaması hem de bazı toplumsal kesimlerin çıkarlarının meşrutiyetin ilanından sonraki bazı uygulamalardan zarar görmesi, meşrutiyet karşıtlığının oluşumunda etkili olmuştur. Bir başka sebep ise seçimlerden sonra meclisteki temsil sorunudur. Örgütlenme becerisine sahip olan Gayrimüslim cemaatler ve İTC¹⁰ meclisin hemen hepsini doldurmuşlardır. Farklı talepleri ve sorunları olan aşiretler, hamallar, gazeteciler, askerler ve talebeler vb. grupların mecliste temsilinde yaşanan sorunlar da muhalefet eğilimlerini desteklemiştir. Sonuç olarak farklı toplumsal kesimlerde farklı karşıtlık türleri ortaya çıkmıştır. Bu bölümde karşıtlığın farklı toplumsal kesimlerde niye ortaya çıktığını anlamaya çalışacağız.

1.1. Otorite Boşluğu

Dönemin toplumsal olayları incelendiğinde en rahat fark edilecek durum devlet otoritesinin sarsılmış olduğu gerçeğidir. Bu durum devletin vilayetlerinde isyanlar şeklinde ortaya çıkabildiği gibi, payitaht olan İstanbul'da ise asayiş problemleri ve devleti temsil eden kurumların yetki karmaşası şeklinde ortaya çıkmıştır. Asayişi etkileyen bir başka sebep ise meşrutiyetin ilan edilmesi sürecinde İTC ileri gelenlerinin başta İzmir, Selanik ve İstanbul olmak üzere farklı birçok vilayette ve sancakta organize ettikleri meşrutiyet kutlamalarıdır. Bu kutlamalar, sultanın anayasayı tekrar yürürlüğe koyması ve meclisi açması için bir baskı unsuru şeklinde başlamış, meşrutiyet ilanı sonrasında ise kutlamalara, alayış ve nümayışlere dönüşmüştür. Konumuz itibarıyla dikkate alınması gereken önemli noktalardan birisi de budur. Zira özellikle İstanbul'da kutlamalar uzun

⁷ Sina Akşin, *31 Mart Olayı* (Ankara: Sinan Yayınları, 1972), 13-53.

⁸ 31 Mart Olayı'nın ismi Rumi takvimdeki 31 Mart 1325 tarihinin isminden gelmektedir. Olayın gerçekleştiği tarih Miladi olarak 13 Nisan 1909'dur.

⁹ *İkdam*, no.5102, 8 Temmuz 1908, s. 1.

¹⁰ Bundan sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti "İTC" şeklinde yazılabilecektir.

sürmüş ve İTC'ye yakın gazetelerde gösterilerin durdurulmasına yönelik duyurular yapılmıştır.¹¹ Ne var ki meşrutiyetin getirdiği yenilik ortamına farklı toplumsal kesimlerin uyum sağlaması süre almıştır. Bundan dolayı bahsi geçen süredeki olaylardan bazılarını bu kutlamalara dahil etmek mümkündür.

Otoriteyi etkileyen sebeplerden birisi de İTC'nin meşrutiyetin ilanından sonraki durumuna dair tartışmalardır. Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Batı Anadolu vilayetlerinde teşkilatlanmış olan İTC'nin, İstanbul'da üye sayısı düşüktü.¹² Bunun sonucu olarak Osmanlı entelektüel çevrelerince İTC'nin *meşrutiyetin ilanına hizmet etmemiş olması* yeterli görülmekte ve kendisini feshetmesi beklenmekteydi. Bazıları ise İTC'nin meşrutiyetin korucusu pozisyonunda bulunmasını ve Meclis-i Mebusan'ın faaliyetlerine ve kabineye karışmaması tavsiyesinde bulunuyordu.¹³ İlerleyen süreçte özellikle 31 Mart Olayı sonrasında İTC'nin ve askerlerin iktidardaki etkisi giderek artacak ve Babıali Baskını olaylarına giden sürecin alt yapısı oluşacaktır.

Bunların bir sonucu olarak II. Abdülhamid döneminde siyasetin merkezi olan Mabeynin yerine Meclis-i Mebusan'ın geçmesi beklenirken, meclisin bir türlü düzene girememesi sonucunda meydanlar ve bunları temsil eden kalabalıklar ve toplumsal kesimler, siyasetin merkezine dönmüştür. Toplumsal nefreti destekleyen bir başka sebep ise dönemin gazetelerindeki isimle *şahsiyat* denilen, dönemin meşhur insanların özel yaşamlarının irdelenmesiydi. Bu suretle özellikle İTC'ye yakın duran gazeteler tarafından hedef gösterilen meşhur insanlar, gazeteciler vs. toplumsal huzursuzluğu artırmaktaydı.¹⁴

1.2. İdeolojik Sebepler

Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı başkentinde, özellikle konak sohbetlerinde Avrupa siyasi düşüncesi, dilin sadeleşmesi, bürokrasinin önemi, hukukun kökeni ve meşruiyeti vb. kavramlar dolaşıma girmeye başlamıştır. *Yeni olana ait* bu kavramlar hem devlet bürokrasisi içerisinde hem de entelektüel kesimde rağbet görmüştür. Osmanlı yöneticilerinin Avrupa seyahatlerinin ve sefaretlerin çoğalması sonucunda Avrupa'yla olan etkileşim artmıştır. Bu durum siyasi görüşlerin yanında Avrupa bilimi, ideolojileri ve kavramlarının da Osmanlı coğrafyasına transfer edilmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁵

Jön Türkler ve İTC üyelerinin ideologları olan Yeni Osmanlılar, meşrutiyetin kökenlerini İslami gelenekte aramışlardır. İTC üyelerinin bir kısmı ise Yeni Osmanlılar gibi Avrupa'ya kaçtıkları sırada burada tartışılan siyasi ve popüler-bilimsel düşüncelerden etkilenmişlerdi. Bu etki sonucunda İTC üyeleri arasında siyasi meşruiyet, parlamento-meşrutiyet, düşünce ve anayasa gibi kavramlar İslami meşruiyet zemininde değerlendirilmemekteydi. II. Meşrutiyet'in ilanına *adalet, hürriyet, meşveret ve uhuvvet* gibi Fransız İhtilali'nde ortaya çıkmış kavramların sloganlaştırılması, meşrutiyetin kaynaklarının nerede arandığını da göstermektedir.¹⁶

¹¹ *İkdam*, no.5088, 25 Temmuz 1908, s. 1.

¹² Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, ed. İsmail Kara, 1. baskı, İletişim yayınları Anı dizisi, 5 = 125 [d. Gesamtw.] (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991).

¹³ Akşın, *31 Mart Olayı*, 48.

¹⁴ Ali Birinci, "31 Mart Vakası'nın Bir Yorumu", *Türkler*, nşr. Hasan Celal Güzel v.dđr (Ankara 2002), XIII:193-211.

¹⁵ şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 22-23.

¹⁶ şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön*

İTC üyelerinin fikirlerinin eğitim yıllarında oluşmaya başladığı düşünüldüğünde Osmanlı modernleşmesi döneminde kurulan okullar öne çıkar. Bu okullardaki öğretmenlerin Avrupa eğitimi olmaları ve Avrupa siyaseti ve bilimi hakkındaki bilgileri, öğrencilerin ilgisini çekmekteydi. Modern mekteplerin sayıları Tanzimat döneminden sonra hızla artmış ve Maârif-i Umûmiye Nezareti altında eğitim idaresi birleştirilmiştir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayımlanmasından sonra okul sayıları hızla artmış ve vilayetlerde maarif idareleri kurulmuştur.¹⁷ Bunun sonucu olarak sivil eğitime ulaşmak kolaylaşmıştı. Mektep sayılarının artması yeni ideolojilerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Özellikle Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye mekteplerindeki öğrenciler öğretmenlerinden ve İTC'nin siyasi propagandasından etkilenmişlerdir.¹⁸ Öğrenciler ve İTC üyelerinin arasında materyalizm, sosyal Darwinizm, pozitivizm, biyolojik materyalizm, ilerlemecilik, realizm vb. ideolojiler ve kavramların yaygınlık kazanması toplumsal muhalefete zemin hazırlamıştır. II. Abdülhamid rejiminin dini sembolleri öne çıkaran politikaları ve basına sansür gibi uygulamalarının devamında II. Meşrutiyet'in ilanı ve bu kavramların toplumsal kesimlerin gündemine girmesi, hem hazırlıksız olmuş hem de huzursuzluk doğurmuştur.¹⁹

1.3. Tensikat

II. Meşrutiyet döneminde toplumsal bir soruna dönüşmüş olan ve tensikat²⁰ olarak isimlendirilen bir uygulama ve kavram karşımıza çıkar. İTC tensikat uygulamasıyla, atıl hale gelen devlet adamlarını ve hafiyelik sistemindeki memurları işten çıkarmayı hedefliyordu. Ne var ki iş uygulamaya gelince tensikat uygulaması memurlar için tedirgin edici bir şekle dönüştü. Kimin tensikat listelerine girip girmeyeceği korkutucu bir şekle dönüşmüştü.²¹ II. Abdülhamid dönemi memurları jurnalci, rüşvetçi ve hırsız suçlamalarıyla memuriyetten uzaklaştırılıyorlardı. Bu durum bir mağdur kitlesinin (tensikatzedegan) oluşumuna yardımcı olmuştu.²² Tensikat mağduru olduğunu düşünen bu kitle, bir süre sonra Derviş Vahdeti'nin Volkan Gazetesi'nde şikâyet mektupları köşesi oluşmasına neden oldu. Mağdur telgraf ve mektuplarının yayımlandığı *mağdurlar köşesinde* yazanlardan bir kısmı, 31 Mart Olayı sonrasında tutuklanacaktır.²³

Tensikatın yaşandığı bir başka kurum ise askeriye olmuştu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İTC'nin asker üyelerinin hemen hepsinin Harbiye Mektebi mezunlarından oluşması, istibdat dönemi yadigarı olarak görülen alaylı subayların ordudan tasfiye edilmesinin önünü açmıştı. Özellikle 1. Ordu mensubu alaylı subaylardan 1400 kadarının kadro dışına çıkarılması askeri ve toplumsal huzursuzluğu artırmıştır. Alaylı askeri birliklerin başında bulunan Ferik Refik Paşa'nın

Türklük (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 51-52.

¹⁷ Yusuf Sabri Şimşek, "Osmanlı Maârifini Yönetenler: Nâzırlar ve Maârif İdaresi 1857-1921" (Doktora Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2023), 225.

¹⁸ Adem Ölmez, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 243; Yusuf Sabri Şimşek, "Osmanlı Maarif Nazırlarının Eğitimlerine Dair İstatistik Veriler", *Osmanlı'da Maarif* içinde, haz. Adem Ölmez, İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2024, 1.

¹⁹ Ölmez, *Alaylılar ve Mektepliler*, 231

²⁰ Bu uygulama Tahdid-i Sin, Tasfiye-i Rütüb, ve Tensikat isimleri altında yayımlanabiliyordu.

²¹ Ali Birinci, "31 Mart Vakası'nın Bir Yorumu", *Türkler*, nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr (Ankara 2002), XIII:193-211.

²² Faruk Çakır, "Hüseyin Cahit'in Tanin'deki Makalelerine Göre 31 Mart Olayı" (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmış Doktora Tezi*, 2014), 19.

²³ Ali Birinci, "31 Mart Vakası'nın Bir Yorumu", 193-211.

tutuklanarak(zapt u rapt) hapsedilmesi bu huzursuzluğun meşrutiyet ve İTC karşıtlığına dönüşümünde etkili olmuştur.²⁴

1.4. Nüfusun Artması ve Asayiş Sorunu

Meşrutiyetin ilanından sonraki bir başka sorun ise İstanbul'da nüfusun hızla artmasıdır. Hem meşrutiyet kutlamalarına katılmak için Osmanlı vilayetlerinden gelenler hem de Abdülhamid döneminde yurt içine veya dışına sürgüne gönderilmiş veya kaçmış olan Jön Türkler'in gelmeleri sonucunda nüfus bir hayli artmıştır.²⁵ Nüfus artışına sebep olan bir başka sebep ise genel (aff-i umumi)ilan edilmesinden sonra hapisten çıkan mahkumlardır. Sayıları on bini bulan bu mahkumlar İstanbul'da asayiş bozan önemli sebeplerden biri olmuştur. Dönemin polis güçleri(Zaptiye) serserilik ve yankesicilik yapan bu eski mahkumlarla mücadelede zorlanmaktaydı.²⁶ Medrese talebeleri ise nüfus artışında ve dönemin olaylarında etkili olan bir başka toplumsal kesimdir. II. Abdülhamid iktidarının son yıllarında sisteme sokulmaya çalışılan medrese talebelerinin imtihanları uzun süredir yapılmamıştı. Meşrutiyet'in ilanı da sınavların yapılamamasındaki sebeplerden biriydi. İcazet alamayan ve göreve başlayamayan talebeler huzursuz durumdaydılar. Ayrıca talebeler bir üst sınıfa da geçememişlerdi. Talebelerin sınav sebebiyle İstanbul'da birikmesi, zaten son dönemde artmış olan nüfusu daha da kalabalıklaştırmıştı.²⁷

Birden fazla sebep sonucunda İstanbul'un nüfusunda meydana gelen nüfus artışı sonucunda oteller ve lokantalarda yer kalmadığı gibi meydanlar büyük kalabalıklarla dolmaya başlamıştı. Meşrutiyetin ilanından sonra toplum üzerindeki baskı dağılmıştı ve toplanma hakkı tanınmıştı. İstanbul nüfusunun artmasının da etkisiyle meydanlarda kalabalıklar sık sık görünür olmuştur. Bazı cemiyetler ve siyasi fırkalar ise bu durumdan istifade etmişlerdi. Dönemin hatıraları ve tanıklıklarında bu kargaşa ortamının tasviri açıkça görülmektedir. Bu karışık ortam sebebiyle toplumsal olayların yaşanmasının doğal olacağını ifade edenler de olmuştur.²⁸

1.5. Hamidiye Alayları

II. Abdülhamid döneminde, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya ve Rumeli'deki toprakları üzerinde Rus Çarlığı'nın tehdidini dengelemek ve devletin güney sınırlarının geçirgen yapısını güçlendirmek için doğu vilayetlerindeki Kürt aşiretlerinden düzenli milis birlikleri oluşturulmuştur.²⁹ Zeki Paşa'nın denetiminde olan bu kuvvetler, buldukları aşiretin reisleri tarafından idare edilmekteydiler. Ne var ki II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Zeki Paşa azledilmiştir. Yerleşik çıkarlarını kaybetme tehlikesiyle karşılaşan aşiret reisleri için belirsiz bir ortam oluşmuştur. Meşrutiyetin ilanından kısa süre sonra aşiretlerin durumlarındaki düzensizlik ve bölgedeki asayiş tehditleri basında tartışılmaya başlanmıştır.³⁰ Bunun üzerine en büyük alaylardan Milli Aşireti Reisi

²⁴ Soner Tursun, "II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Olayı" (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2013), 24.

²⁵ Necmettin Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 75.

²⁶ *İkdam*, no.5102, 8 Ağustos 1908, 1.

²⁷ Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı*, 76.

²⁸ *İkdam*, s.5104, 10 Ağustos 1908, 1; Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı*, 76-79.

²⁹ 19.yüzyılın sonlarından başlayarak artan Ermeni iğtişasına karşı Osmanlı iktidarı tarafından korunan Hamdiye Alayları, saltanat ve hilafet makamına bağlılıkları artmıştı. Bayram Kodaman, Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu, *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 1(1) (2014):3-20.

³⁰ Janet Klein, *Hamidiye Alayları*, 2.Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 218-219.

İbrahim Paşa, aşiretlerin ıslahı meselelerini görüşmek üzere İstanbul'a davet edilmişti.³¹ Aşiretleri rahatsız eden bir başka durum bölgedeki vatandaşlar ve Hamidiye Alayları arasındaki anlaşmazlıklar ve adli davaların aşiretlerin sorumluluğundan alınarak adliye mahkemelerine devredilmesi idi. Aşiret reislerini oldukça rahatsız eden bu uygulama, aşiretlerin meşrutiyet rejimine yönelik endişelerini artırıyordu.³² Zamanla meşrutiyete ve onun getirdiği yeniliklere karşı huzursuzlukları artan aşiret reisleri, muhalefet ve şikayetlerini Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi'nde yayınlıyorlardı. Özellikle Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın bir operasyonla tutuklanması şikayetleri artırmıştı. Örneğin Karakeçili Aşireti Reisi Halil Paşa, İbrahim Paşa'nın tutuklanmasında kendisinin kullanıldığını şikayet etmiştir. Birçok aşiret mensubunun bu tutuklama sırasında öldüğünü ve üzerinde resmi elbise olduğu halde tutuklamanın yapıldığını ekleyen Halil Paşa, gazeteler yoluyla tepkisini dile getirmiştir.³³

Hamidiye Alaylarıyla ilgili meşrutiyetin ilanı ile birlikte oluşan belirsizlik havası, önemli bir takım aşiret reislerinin tutuklanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreçte sahip oldukları yerleşik çıkarların bir kısmını kaybeden aşiretlerin, hukuki ve askeri alanda da güçleri sınırlanmaya başlamıştır. Bu dönemde aşiretler üzerinde etkili olduğu bilinen kanaat önderleri bölgeye gönderilmiş ve aşiretlerin muhalefetlerinin önü alınmaya çalışılmıştır.

1.6. Ulema ve Talebeler

II. Meşrutiyet'ten 31 Mart Olayı'na kadar meydana gelen toplumsal olayların yanı sıra, 31 Mart Olayı sırasında meydana gelen olaylar da konu ile ilgili çalışmalarında genellemeci bir tavırla, ulema ve medreseler merkeze alınarak açıklanmaktadır. Meşrutiyetin getirdiği toplanma ve gösteri özgürlüğü, özgürlük ortamı, kamu ödemelerinde yaşanan aksaklık, asayişin bozulması, İTC'nin Meclis-i Mebusan sandalye sayısının neredeyse tamamını doldurması, toplumsal kesimlerin temsil sorunu, ulema ve talebelerin biriken sorunları, asker ve ulemanın Osmanlı tarihinde oynadıkları geleneksel muhalefet rolü, kışkırtıcılar, zorla gösterilere götürülenler, provokasyonlar ve sahte medreseliler hesaba katılmadan yapılan bu yorumlar tek taraflı bakış açısına yol açmıştır. Toplumsal istekleri gölgeleyerek ve mecliste yaşanan olayları öne çıkararak

Medreselerin ıslahı projelerinin basında gündeme gelmesi ilk defa Tanzimat döneminde Islahat Fermanı sonrası dönemde olmuştur. Özellikle Yeni Osmanlılar tarafından gündeme getirilen sorunlar ve çözüm önerileri, II. Abdülhamid döneminde medreselerin modernleştirilmesi yönünde bir temayülün oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak medreselerle ilgili gerçek atılımlar II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiştir.³⁴ Ne var ki meşrutiyetin ilanı ve 31 Mart Olayı arasındaki dönemde bu düzenlemeler yapılmış değildi. Bir başka huzursuzluk ise medrese eğitiminde yapılması kararlaştırılan yıl sonu sınavlarının uzun süredir yapılamıyor olmasıdır. Bu sebeple talebeler eğitimlerine devam edemiyor ya da icazet alarak maaşlı bir işe başlayamıyordu. Bu durum ise talebelerin ekonomik olarak sefalet içinde kalmasına sebep oluyordu.³⁵ Bunun dışında klasik dönem İslam fihhi ve meşrutiyet idaresi arasında bir orta yolun bulunamaması bir başka sorun kaynağıydı. Yeni Osmanlılar meşrutiyet idaresinin kökenlerini İslam'da aramışlar ve İslam'ın meşrutiyet dini

³¹ BOA, *BEO*, 3379/253384, H-23-07-1326.

³² BOA, *DH.MKT.*, 2704/8, H-18,12,1326.

³³ Klein, *Hamidiye Alayları*, 219

³⁴ Oğuz Kaan, "II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2008), 143.

³⁵ Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı*, 76

olduğunu, zorbalık, usulsüzlük, liyakatsizlik ve istibdat idaresinin Emevi iktidarı döneminde İslam'a girdiğini savunmuşlardır. Ne var ki ulema içerisinde yeterince sahiplenilmeyen bu görüşler daha çok Jön Türkler içerisindeki Müslüman üyelerin ideolojilerine bir meşruiyet sağlamıştı.³⁶

Meşrutiyetin ilanı sonrasında kurulan kabineler, güvenoyu alamamaktan ya da diğer sebeplerden dolayı sık sık değişmiştir. Bu durum devletin düzenin ve toplumsal yapının etkilenmesine yol açmıştır. Meşrutiyet döneminde yaşanan bu karışıklıklar, medreselileri II. Abdülhamid döneminde etkin olmuş devlet adamlarını desteklemeye yöneltmiştir. Medreseliler Kamil Paşa'nın sadrazamlığını desteklemişlerdi. Ancak Kamil Paşa ve kabinesine meclis tarafından güvensizlik önergesi verilmesi ve kabinenin düşmesi, ulema ve medreselilerin tepkilerini artırmıştır.³⁷ Ayrıca medreselileri temsil ettiğini iddia eden gazeteler, sakinleştirici değil de sorunları büyütücü etki yapmaktaydı. *El-İslam Cemiyeti* ve *El-İslam Gazetesi* talebelerin örgütlendiği alanlardan biriydi. Talebenin bir başka toplanma alanı Tokatlı Mustafa Sabri Efendi'nin kurucusu olduğu *Cemiyet-i İttihadiye-i İslamiye* idi. Yine meşrutiyetin ilanından sonra kurulan cemiyetlerden birisi de *Cemiyet-i Naciye-i İslamiye*'dir.³⁸ Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye ve *Volkan Gazetesi*'ni yayınlayan İttihad-i Muhammedi Cemiyeti de talebelerin etkin oldukları cemiyetler arasındaydı. Saydığımız bu cemiyetlerden sadece *El-İslam Cemiyeti* 31 Mart'a açık destek vermiştir.³⁹ Diğer cemiyetler olayı anlamaya çalışmış veya talebelerin katılımlarını engellemeye çalışmışlardır.

Meşrutiyetin sağlamış olduğu toplanma, gösteri ve basın özgürlüğü ortamında kurulan bu cemiyetler, Meclis-i Mebusan'da temsil edilemediğini düşünen ulema ve talebe için bir çeşit sivil toplum kuruluşu işlevi görmekteydi. Medrese talebeleri farklı sebeplerle Ayasofya ve Beyazıt meydanlarında toplanarak gösteriler düzenliyorlardı. Nisan 1909'a gelindiğinde ise İTC ve farklı toplumsal kesimler arasındaki fikri muhalefet şiddete dönüşmüştür. Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi olayı bunlara bir örnektir. Hasan Fehmi Bey, bir Jön Türk olarak uzun yıllar Paris ve Mısır'da basın yoluyla II. Abdülhamid'e muhalefette bulunmuştu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönmüş, ne var ki aradığı özgürlük ortamını bulamamıştı. Bu ve benzer sebeplerle *Serbesti Gazetesi*'ndeki köşesinde İTC'ye yoğun eleştiriler yönelten Fehmi Bey Galata Köprüsü'nde öldürülmüştür. Bu durum zaten birçok farklı sebeple gerginleşen ortamın fitilini ateşlemiştir. Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi olayının hemen sonrasında *Basın Mitingi* düzenlenmiştir. Bu mitinge medrese talebelerinin yanı sıra mektepli öğrenciler de yoğun bir şekilde katılmışlardır. Özellikle Darü'l-Fünun talebeleri kitle halinde katılım sağlamışlardır.⁴⁰ Bu gösteriler İTC tarafından tepkiyle karşılanmıştır.⁴¹ Meşrutiyetin ilanından sonraki otorite boşluğundan yararlanmak isteyen talebeler arasında Mekteb-i Harbiye öğrencilerini de sayabiliriz. Yabancı dil dersleri başta olmak üzere *hürriyet var* diyerek birçok derse itiraz ederek bir gösteri düzenlemişlerdir. Bu olay sonrası yüz kadar öğrenci okuldan uzaklaştırma almıştır. Medrese talebeleri de bu sırada yıl sonu imtihanlarındaki belirsizlikleri gerekçe göstererek 27 Şubat 1909'da Beyazıt'ta bir miting organize etmişlerdi.⁴²

³⁶ Ömer Duman, "II. Meşrutiyet'e tepkiler" (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008), 80.

³⁷ Ali Cevad, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, haz. Faik Reşit Unat (Ankara: TTK, 1985), 232.

³⁸ Duman, "II. Meşrutiyet'e tepkiler", 63.

³⁹ *El-İslam*, S.5, 4 Nisan 1335/17 Nisan 1909, 1.

⁴⁰ Muhammet Emin Çaycı, "Osmanlı Basınında 31 Mart Olayı" (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009), 8.

⁴¹ Ali Cevad, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, 233.

⁴² *Volkan*, no.36, 5 Şubat 1909, 1.

Sonuç olarak medrese talebeleri, farklı gerekçelerle mitinglere katılarak veya doğrudan miting organize ederek tepkilerini ortaya koymuşlardır. Medrese talebelerinin yanı sıra modern mekteplerde eğitim gören talebeler de bu mitinglerin bazılarında iştirak etmişler veya müstakil olarak miting organize etmişlerdir. Medrese talebeleri şartlarının iyileştirilmesi, yıl sonu imtihanlarının yapılması, faili meçhul cinayetlerin ortaya çıkartılarak sorumluların tutuklanması ve basın özgürlüğünün sağlanması vb. taleplerde bulunmuşlar ve bunları farklı ortamlarda görünür kılmışlardır.

1.7. Hamallar

Osmanlı Devleti başkentinde ticari yük taşımacılığı sayıları on binleri bulan hamallar tarafından yapılmaktaydı. Dış ticaret için kritik öneme sahip olan hamallar, ev taşımacılığından insan taşımacılığına kadar birçok alanda hizmet vermekteydiler. Hamallık mesleğinin bu kritik konumu, bu alanı Osmanlı Ermeni ve Kürt vatandaşları arasında çekişme alanı haline getirmişti. 19. yüzyılın sonlarına doğru Ermeni hamalların önüne geçen Kürt hamallar, bu sektörü ele geçirmişlerdi.⁴³ Hamalları toplumsal ve ticari açıdan önemini daha da artıran durum ise dış ticaret taşımacılığını bunların yapmasıydı. Bu durum, doğası gereği siyasetle doğrudan alakası olmayan hamalların siyasetin içine çekilmesine sebep veriyordu.⁴⁴

Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanının ortaya çıkardığı otorite boşluğu Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal etmesi için fırsat vermiştir. Aynı dönemde Yunanistan'ın özerk yönetime sahip olan Girit'i topraklarına katması gibi olaylar, Osmanlı Devleti'nin belki de ilk defa boykot kavramıyla tanışmasıyla sonuçlanmıştır. Avusturya Devleti'nden gelen mallara boykot kampanyaları başlatılarak, Avusturya cezalandırılmaya çalışılmıştır.⁴⁵ Boykot sırasında neredeyse farklı görüşten tüm siyasi çevreler birleşmiştir. Bu eylemlerde öne çıkan aksiyoner kesim ise hamallardır. Rihtım hamalları, Varna'dan gelen gemilerdeki insanları limana indirmeyecek kadar boykotun sınırlarını genişletmişlerdi.⁴⁶ Tüm bunlar yaşanırken boykot sınırlarını aşmaya ve İTC muhalefetine dönüşme eğilimi göstermeye başlamıştır. Özellikle hamalların kahvehanelerinde siyasetin ana gündem maddesi olarak konuşuluyor olması, sayıları kırk bine ulaşabilen bu insanları istismara açık hale getirmiştir. Bu olayın sonrasında da toplumsal olaylarda görünmeye başlanan hamallar dönemin etkin toplumsal kesimlerinden biri olmuşlardır.

1.8. Gazetelerdeki Tartışmalar

Meşrutiyet dönemi basın hayatı oldukça hareketlidir. Osmanlı toplumu Basınla Tanzimat döneminde tanışmıştı. Basının topluma etkisi giderek artmıştı. Meşrutiyet döneminde ise 1908-1909 yılları arasında sadece İstanbul'da 353 gazete yayın hayatına başlamıştır. Bunların yanında Osmanlı vilayetlerinde toplamda yüzlerce gazete yayınlanmaya başlamıştır.⁴⁷ Meşrutiyetin ilanından sonra İTC'nin iktidardaki gücü arttıkça, gazetelerdeki taraftarları da çoğalmıştır. İTC'nin doğrudan yayınladığı gazeteler olduğu gibi, bir kısım gazete sahipleri ise İTC'ye uyumlu bir yayım dili kullanmaya başlamıştır. Yayın hayatına ilk giren gazeteler arasında *Yeni Gazete* ve *Tanin*'i sayabiliriz. Bunların dışında *Volkan*, *Mizan*, *Serbesti*, *Şuray-ı Ümmet*, *Sırat-ı Müstakim*,

⁴³ Rohat Alakom, *Eski İstanbul Kürtleri* (İstanbul: Avesta Yayınları, 1998), 145.

⁴⁴ Alakom, *Eski İstanbul Kürtleri*, 145-155.

⁴⁵ *Tanin*, no.34, 21 Ağustos 1324, 1.

⁴⁶ *Volkan*, no.1, 11 Aralık 1908, 3.

⁴⁷ Mustafa Özbek, *Basın Yönetiminde Sansür*, Ankara: Minel Yayınları, 2008, 17.

Sebilürreşad, Saday-ı Din, Tarik-i Hidayet, Genç kalemler, Yeni mecmua ve *Türk Yurdu* gibi gazeteler de yayın hayatına yeni girenler arasındaydı. Halihazırda yayınlanmakta olan *Sabah, İkdam* ve *Tercüman-ı Hakikat* gibi gazeteler ise baskı sayılarını artırmışlardır.⁴⁸

Meşrutiyetin ilk aylarında gazeteler arasında bir çatışma görülmezken, toplumsal olayların artmasıyla köşe yazarları ve gazeteler arasındaki çatışma da artmıştır. Meşrutiyetin ilanından yaklaşık üç ay sonra, basın İTC taraftarları ve karşıtları olarak kamplaşma eğilimi göstermeye başlamıştı. *Neyyir-i Hakikat* ve *Şuray-i Ümmet* gazeteleri koyu bir İTC'yi desteklerken; Ahrar Fırkası taraftarları, İTC ile ters düşmüş Jön Türkler, bir kısım ulema ve medreseliler, işlerinden istifa ettirilen alaylı askerler ve bir kısım memurlar gibi toplumsal gruplar ise *Volkan, İkdam, Serbesti* ve *Mizan* gibi gazeteleri destekliyorlardı.⁴⁹

Gazeteler arasındaki çatışmanın görünürlüğü bazı olaylar sonucunda artmıştır. Pera Palas'ta İTC tarafından Şubat 1909'da organize edilen ziyafette İTC'nin lideri konumunda ve Meclis-i Mebusan başkanı olan Ahmet Rıza Bey'in İTC muhalifi basın ve toplumsal grupları vatan hainliğiyle suçlaması, basında çatışmayı oldukça artırmıştı. Aralık 1908'de yayınlanmaya başlayan *Volkan Gazetesi*, Derviş Vahdeti tarafından çıkarılmaktaydı. Gazetenin ilk sayılarının neredeyse tamamındaki yazıları tek başına yazan Vahdeti, aynı zamanda dağıtma işlerini de yapmaktaydı.⁵⁰ Yayın politikası meşrutiyete, Jön Türkler'e, Enver ve Niyazi beylere taraftardı. Karşıtlığı ise İTC'ye, cemiyetlere, kabineye ve siyasi cinayetlere idi. Özellikle ordudan atılarak işsiz kalan alaylı askerlerin ve hali hazırda orduda askerlik hizmetinde bulunan askerlerin ve işçilerin şikayet mektuplarını yayınladığı için İTC taraftarı basın tarafından hedef gösterilmiştir.⁵¹

Toplumsal olaylar gazetelerdeki çatışmayı körükleyebiliyordu. 3 Nisan 1909'da Ayasofya Camii'nde *İttihad-i Muhammedi Cemiyeti*'nin kuruluşu için mevlit okutulması buna örnektir. Medrese öğrencilerinin topluca katılımına sahne olan bu olaydan özellikle *Tanin* gazetesi şiddetli rahatsız olmuştu.⁵² Hemen sonrasında ise Derviş Vahdeti *tehdit içerikli bir mektup* almıştı.⁵³ *Volkan*'ın özellikle *Tanin*'le girdiği tartışmalar, gazetelerdeki çatışmanın toplumsallaşmasına yardımcı olmuştur. *Tanin* tarafından istibdat ve irtica taraftarlığıyla suçlanan *Volkan Gazetesi* ve başyazarı ise, kendisinin ve taraftarlarının şeriat talebinin esasında meşrutiyet ile eş anlamlı olduğunu söylüyordu.⁵⁴

Tanin Gazetesi'nin çatıştığı bir başka gazete ise *İkdam*'dır. II. Abdülhamid döneminde yurt dışına kaçmış ve meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a dönmüş olan Ali Kemal Bey gazetenin başyazarlığını yapıyordu. Sultana yakın bir duruş sergileyen ve meşrutiyetin ilanından dolayı onu öven *İkdam Gazetesi* yazarı Ali Kemal Bey, Hüseyin Cahit Bey tarafından casuslukla ve hainlikle suçlanıyordu. Ali Kemal Bey buna cevap olarak *Mısır ve Avrupa*'daki hayatını örnek gösteriyordu.⁵⁵ Gazeteler arasındaki çatışmayı artıran en önemli olay ise *İkdam Gazetesi*'nde 12 Mart 1909 günü

⁴⁸ Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür*, 16-17.

⁴⁹ Adem Ayten, "Türkiye'de Basın ve Rejimi" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 20.

⁵⁰ *Volkan*, no.3, 13 Aralık 1908, 1.

⁵¹ *Volkan*, no.1, 11 Aralık 1908, 1.

⁵² *Volkan*, no.93, 3 Nisan 1908, 1.

⁵³ Sina Akşin, *100 soruda jön Türkler* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980), 122.

⁵⁴ Azmi Özcan, "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti", TDV İslam Ansiklopedisi, c.23 (İstanbul 2001), s. 475. 2001, c.23, s. 475-476.

⁵⁵ *İkdam*, S.5104, 10 Ağustos 1908, s. 1.

yayınlanan *görüyorum ki durum fena* başlıklı yazıdır. Rıza Nur tarafından kaleme alınan bu yazı, gazetecilerin hakaretlerini, matbuat nizamnamesi baskısını, gösteri ve toplanma kısıtlamalarını ve İTC'nin hükümet içinde hükümet oluşunu eleştiriyordu. Buna karşın İTC'nin meşrutiyetin koruyucusu konumunda olmasını savunuyor bu sebeple Manastır ve Selanik şubelerinin devam etmesini teklif ediyordu. Buna karşın İTC'nin Anadolu ve İstanbul'daki varlığı son bulmalıydı. Bu yazı uzun süre gündem olmuştu. The Times dahi yazının bir kısmını alıntılamıştır.⁵⁶

Gazetelerin toplumsal grupların sözcülüğünü yapması ve onların mektuplarını ve telgraflarını yayınlamaları Osmanlı basınında ilk defa karşılaşılan bir durumdu. Buna karşın bu grupların İTC tarafından mağdur edilmiş olması veya cemiyete muhalefeti ise, mevcut durumun siyasallaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu sırada gazeteler arasında *refikamız* ifadesiyle kamplaşmalar başlamıştır. 1908 yılı sonlarında görünürlük kazanmaya başlayan bu kamplaşmalar, Şubat 1909'dan itibaren çatışmaya dönüşmüştür. 31 Mart Olayı'ndan bir iki hafta önce gazetelerdeki çatışman dili şiddetlenmiştir.

1.9. Alaylı – Mektepli Askerlerin Çatışması

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra hızlanan Osmanlı askeri modernleşmesinde alaylı askerler varlığını sürdürmeye devam etmişlerdi.⁵⁷ Buna karşın Mekteb-i Harbiye'nin(1827) kurulmasından sonra, ordudaki mektepli asker(zabitan) sayısı artmaktaydı. Ulemanın modern mekteplere karşı direnç göstermesine benzer olarak alaylı askerler de mektepli askerlere karşı bir direnç geliştirmişti.⁵⁸ Meşrutiyet döneminde ise alaylı askerlerle özdeş görülen bir sembole dönüşen II. Abdülhamid'in mektepler hakkındaki düşüncesi ise düşünüldüğünden farklıydı. Mektepli askerlerin büyük kısmının *müstebit* olarak adlandırdığı II. Abdülhamid *terakki, ulum ve fünun ile mektep diplomalı efendilerin çabalarıyla ortaya çıkacaktır* sözüyle modern mektepleri ve modern askerliği desteklemekteydi. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise *alaylı* askerlerin durumu tartışılır olmuştu. Bazı yazarlara göre alaylı askerlere eğitim verilerek ıslah olmaları sağlanabilirdi. Buna karşın sorunun kaynağı sadece teknik eğitim değildi. *Alaylı* askerler, mektepli askerlerin okuduklarını da bilmiyor, onların sahip oldukları fikirleri ve değerleri anlamıyorlardı.

Bu dönemde çatışmayı artıran sebepleri mektepli askerler ve alaylı askerinin özellikleri açısından iki başlıkta inceleyebiliriz. Alaylı askerlerin dini hassasiyetleri, muhafazakarlıkları, tensikatları ve İTC muhalifi basını ilgiyle takip etmeleri muhalefetlerinin oluşumunda etkili olmuştur. Mektepli askerler ise bir süredir Mekteb-i Harbiye'deki Arapça, Farsça ve dini içerikli derslerin kaldırılarak askeri rüştiye ve idadilere devredilmesinden dolayı oldukça seküler bir eğitim görmekteydiler. Tanzimat dönemiyle aşık hale gelen Avrupa ile yakınlaşma mektepli askerlerin kültürlerini de etkilemiştir.⁵⁹ Bir başka sorun ise meşrutiyetin ilanı sürecinde ordudaki emir komuta zincirinin bozulmasıdır. İTC subaylarının pek çoğunun yaşı 30'a ulaşmamışken, ordu müfettişi veya ferik

⁵⁶ Akşin, *31 Mart olayı*, 48.

⁵⁷ Konumuzun açısından toplumsal çatışmanın belki de en büyük kaynağı askerlerdir. Osmanlı ordusunda alaylı ve mektepli olmak üzere iki cins asker bulunmaktaydı. Alaylı kelimesi Yunanca'daki *allagion* kelimesinden türetilmiştir. Kelime anlamı olarak Bizans imparatorunun maiyetindeki asker anlamına gelmektedir. Arapça ve Farsça'ya *alay* şeklinde geçen kelime Türkçe'ye yapım eki alarak *alaylı* şekline dönüşmüştür. 19. yüzyılda ise bu kelimeye ideolojik anlamlara yüklenerek zenginleşmiştir. Arapça ke-te-be kelimesinden türeyen *mektepli* kelimesi ise, *okullu, yazacak, okuyacak yer* anlamında kullanılmıştır. 19. Yüzyılda kelime *modern mekteplerde eğitim görenler* için kullanılmaya başlanmıştır. Ölmez, *Alaylılar ve Mektepliler*, 26.

⁵⁸ Ölmez, *Alaylılar ve Mektepliler*, 19.

⁵⁹ Ölmez, *Alaylılar ve Mektepliler*, 232.

rütbesindeki üstlerine isyan etmişlerdir. Bu durum İTC eğilimli veya üyesi subaylar arasında emir komuta zincirine zarar vermekle kalmamış, alaylı askerlerin belirsizliklerini artırarak, uzun süredir saygı duydukları komutanlarını ya emekli etmiş ya da tensikat ile ordudan uzaklaştırmıştı.⁶⁰

Tensikat uygulamaları, alaylı askerlerin hem sorunu hem de ana gündem maddesini oluşturmaya başlamıştı. Tensikattan etkilenen alaylı askerlerin şehrin belli bölgelerinde toplanmaları, orduda aktif görev yapmakta olan alaylı askerlerle ilişkilerini canlı tutmuştur. Bu süreçte kadro dışına çıkarılan alaylı askerler Şehzadebaşı'ndaki Fevziye kiraathanesinde bir gösteri düzenlemişler ve ordudaki görevlerine geri dönmeyi talep etmişlerdir. Gazeteler yoluyla da hak arama çabasına başlayan alaylı askerler, özellikle Volkan Gazetesi'ne telgraf ve mektup göndererek gündemde kalmaya çalışmışlardır.⁶¹

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1. Ordu içerisinde İTC'ye mensup subaylar etkin olmaya başlamıştı. Bu süreçte Mahmut Muhtar Paşa Birinci Ordu'nun başına getirilmişti.⁶² Mahmut Muhtar Paşa'nın askeri eğitimde *Prusya disiplinine* benzer bir eğitimi talep etmesi ve alaylı askerlere karşı tavizsiz ve sert tutumu, asker içerisindeki huzursuzluğun artmasında etkili olmuştur.⁶³ Tüm bunlar II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin Makedonya'daki ordu birliklerindeki askerlerden getirilerek oluşturulan *Avcı Taburları* üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Avcı Taburları, meşrutiyet rejiminin korunması amacıyla getirilmişti. Ne var ki yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı Avcı Taburları'ndaki askerler içerisinde huzursuzluk bir hayli artmıştır.

Avcı Taburları içerisindeki huzursuzluğu Taşkışla olayı daha da artırmıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra İTC ve mektepli askerlerin, sultanın şahsi ordusu olan Hassa ordusundaki birlikleri tasfiye etmek istemeleri ve bunlardan rahatsız olmaları Taşkışla olayının sebepleri arasındadır. İTC tarafından bir tehdit olarak algılanan Hassa birliklerinden İkinci Ordu'nun 7 ve 8'inci alayları Cidde'ye gönderilmek istenmiştir. Bu emre uymayan 87 asker silah çatarak Şükrü Paşa'ya direnmişlerdir. Basına da yansıyan bu olaylar, İTC taraftarı gazetelerin köşe yazılarında, sultan tarafından şımartılan askerler olarak sunulmuş ve bu durum asker içerisindeki sorunların kamuoyunda gündem olmasına sebep olmuştur. Bu sırada Avcı Taburları'na emir verilerek Hassa Ordusu üzerine ateş açması emredilmiş; bunun sonucu olarak 3 çavuş ölmüş ve birçok asker yaralanmıştır. Mektepli subaylar ile Birinci Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa Yıldız'dan Barbaros arasına üç darağacı kurularak ölen askerlerin sergilenmesini istemiştir. Bu alaylı askerler ve mektepli askerler arasındaki düşmanlığı besleyen en önemli olaylardan biridir. Bunun üzerine olay hükümet krizine dönüşmüş ve Kamil Paşa'nın araya girmesiyle bu uygulama engellenmişti.⁶⁴

Sonuç olarak 19. yüzyılda oluşmaya başlayan alaylı ve mektepli askerler arasındaki gerilim, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra mektepli subayların uygulamaları ve ordudan uzaklaştırmalar sonucunda görünür bir hale gelmiştir. Bahsi geçen süreçteki toplumsal olaylarda, alaylı askerler etkili olmuştur.

⁶⁰ Akşin, *100 soruda jön Türkler*, 120.

⁶¹ *Volkan*, no.87, 28 Mart 1909, 3; no.90 (31 Mart 1909), 2.

⁶² Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki* (İstanbul: Kaynak Yayınları), 59.

⁶³ Duman, "II. Meşrutiyet'e Tepkiler", 81. 1986

⁶⁴ Ali Cevad, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, 19.

Sonuç

II. Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-i Esâsî'nin tekrar yürürlüğe girmesi Osmanlı Devleti vilayetlerinde ve başkent İstanbul'da günler süren kutlamalara sahne olmuştur. Ancak ilk iki aydan sonra çok parçalı bir muhalefet oluşmaya başlamıştır. Bu muhalefet siyasi ve toplumsal olmak üzere iki ayrı düzlemde ortaya çıkmıştır. Bugüne kadar konu üzerindeki çalışmalarda daha çok siyasi muhalefet incelenmiştir. Halbuki dönemin olaylarında toplumsal muhalefetin rolü de oldukça büyüktür. Erken Cumhuriyet döneminde, II. Meşrutiyet ve 31 Mart Olayı arasında yaşananlara siyasi bir misyon yüklenerek *gerici bir ayaklanmanın öncülleri* olarak sunulması, konunun toplumsal boyutlarının incelenmesine engel olmuştur. Bu anlatı, farklı toplumsal kesimler içinde gömülü olan muhalefeti ve bu muhalefetin niteliğinin görünmesini engellemiştir.

Çalışmada bahsi geçen süreçte, muhalefetin hangi sebeplerle ve hangi toplumsal kesimlerde ne şekilde oluştuğu incelendi. Meşrutiyet karşıtlığının bir anda ortaya çıkmadığı anlaşıldı. İTC'nin politikaları ve alaylı askerin değerlerini dikkate almadan başvurduğu uygulamalar, geniş bir kitleyi mağdur pozisyonuna getiren tensikat ve tahdid-i sin gibi uygulamaları, medrese talebeleri üzerindeki belirsizliklerin artması ve yıl sonu bitirme sınavlarının bir türlü yapılamaması, İstanbul'da asayişin hızla bozulması ve aşırı göç ve nüfus artışı ve siyasetçilerin eğitimsiz kalmış toplumsal kesimleri kışkırtması etrafında toplumsal muhalefetin şekillendiği anlaşıldı.

Yine geleneksel anlatıda var olan ve 31 Mart Olayı öncesi ve sonrasıyla şekillenmiş *meşrutiyet karşıtlığı* olgusunun oldukça soru işaretleri içerdiğini tespit edildi. Anlatının meşrutiyete karşıt olarak sunduğu birçok toplumsal kesim veya kişinin gazetelerdeki yazıları ve farklı kaynaklardaki bilgileri incelendi. Sonuç olarak meşrutiyet karşıtlığından ziyade İTC ile muhalifleri arasında ve huzursuz toplumsal kesimler arasında karşıtlığın oluştuğu anlaşıldı. Meşrutiyet karşıtı olan gruplar veya şahısların var olmasına rağmen toplumsal karşıtlığın oluşumundaki etkilerinin sınırlı kaldığı anlaşıldı. Sonrası dönemde basın ve yayın hayatında ve siyasal düzlemde yoğun bir şekilde anlatıya konu olan ileri-geri, alaylı-mektepli vs. anlatılarının bahsi geçen dönemde ortaya çıktığını tespit ettik. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan ideolojilerin, ileriki yıllarda biçim değiştirerek, toplum ve siyasetteki varlıklarını sürdürdükleri anlaşıldı.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı(BOA)

Bâbîâli Evrak Odası(BEO), 3379/253384.

Dahiliye Mektubi(DH.MKT.).

Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı (TFR.I.AS.).

Gazeteler

El-İslam, no.5, 4 Nisan 1335/17 Nisan 1909.

İkdam, no.5078, 24 Temmuz 1908; no.5102, 8 Temmuz 1908; , no.5104, 10 Ağustos 1908; *İkdam*.

Tanin, no. 34, 21 Ağustos 1324.

Volkan, no.36, 5 Şubat 1909; no.1, Aralık 1908; s.3, 13 Aralık 1908; s.93, 3 Nisan 1908; no.87, 28 Mart 1909; no.90 (31 Mart 1909).

Araştırma Eserler

Akşin, Sina. *31 Mart Olayı*. Ankara: Sinan Yayınları, 1972.

Akşin, Sina. *100 soruda Jön Türkler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980.

Alakom, Rohat. *Eski İstanbul Kürtleri*. İstanbul: Avesta Yayınlar, 1998.

Alkan, Necmettin. *Selmanik İstanbul'a Karşı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Aysal, Necdet. "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı". *Atatürk Yolu Dergisi* 10, sy 37 (01 Temmuz 2006): 15-53. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000064.

Ayten, Adem. "Türkiye'de Basın ve Rejimi." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

Birinci, Ali. "31 Mart Vakası'nın Bir Yorumu", *Türkler*, nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr (Ankara 2002), XIII:193-211.

Cevad, Ali. *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*. haz. Faik Reşit Unat. Ankara: TTK, 1985.

Çakır, Faruk. "Hüseyin Cahit'in Tanin'deki Makalelerine Göre 31 Mart Olayı." Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Çaycı, Muhammet Emin. "Osmanlı Basınında 31 Mart Olayı." Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009.

Duman, Ömer. "II. Meşrutiyet'e tepkiler." Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.

Ahmad, Feroz. *İttihat ve Terakki*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1986.

Hanioğlu, Şükrü. *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Hüseyin Kâzım Kadri. *Meşrutiyet'ten cumhuriyet'e hatıralarım*. Editör İsmail Kara. 1. baskı. İletişim yayınları Anı dizisi, 5 = 125. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

-
- Kaan, Oğuz "II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2008.
- Klein, Janet. *Hamidiye Alayları*. 2.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Kodaman, Bayram. "Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu." *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty* 1/1 (2014):3-20.
- Mardin, Şerif. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Ölmez, Adem. *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Özbey, Mustafa. *Basın Yönetiminde Sansür*. Ankara: Minel Yayınları, 2008
- Özcan, Azmi. "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti", TDV İslam Ansiklopedisi, c.23 (İstanbul 2001), ss. 475-476.
- Şimşek, Yusuf Sabri. "Osmanlı Maârifini Yönetenler: Nâzırlar ve Maârif İdaresi 1857-1921." Doktora Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2023.
- Şimşek, Yusuf Sabri. "Osmanlı Maarif Nazırlarının Eğitimlerine Dair İstatistiki Veriler." *Osmanlı'da Maarif* içinde, haz. Adem Ölmez. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2024.
- Şimşek, Yusuf Sabri. "II. Meşrutiyet Döneminde Meşrutiyet Karşıtı Toplumsal Hareketler 24 Temmuz 1908 - 13 Nisan 1909." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2018.
- Tursun, Soner. "II. Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart olayı." Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Ünal, Mustafa. "Volkan ve Mecmua-i Ebu'z-Ziya Dergilerindeki Yahudilik ve Masonlukla İlgili Yazıların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi." *Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII, Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu Basılı Bildiri*, Ankara, 2012.